

**POLÍTIQUES METROPOLITANES I
MEGAREGIONALS EN L'ESTRATÈGIA DE
CREIXEMENT INCLUSIU**

SUMARI

1. Objectiu

**2. La sostenibilitat econòmica, social i ambiental
en un nou programa de recerca**

3. Definint les megaregions

**4. El territori com a subjecte coral i l'anàlisi
megaregional**

**5. El canvi d'escala de les metròpolis cap als grans
espais megaregionals i les seves conseqüències**

**6. L'estratègia de creixement inclusiu i les
polítiques metropolitanes i megaregionals**

Referències bibliogràfiques

POLÍTIQUES METROPOLITANES I MEGAREGIONALS EN L'ESTRATÈGIA DE CREIXEMENT INCLUSIU

“Solo el crecimiento de las ‘megaciudades’ — uno de los procesos más importantes de la historia social en la segunda mitad del siglo XX— ha rebajado esta personalidad urbana, típica de cada civilización”.

Jürgen Osterhammel

1. Objectiu

Els editors d'aquest número monogràfic de *Papers* dedicat a 'Megaregions i desenvolupament sostenible: factors estratègics per a l'àrea metropolitana de Barcelona en el context europeu', m'han demanat que, com a epíleg del mateix, incorpori algunes reflexions sobre polítiques metropolitanes i megaregionals en l'estratègia de creixement inclusiu que entre 2009 i 2015 es va elaborar en el marc de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

La redacció d'un Pla Global d'Activitats entre desembre de 2008 i març de 2009 va possibilitar incorporar en la nova etapa de l'IERMB una visió econòmica i territorial, i una visió ecològica que, juntament amb la de caràcter geogràfica i sociològica que havia protagonitzat fins aleshores la seva recerca, possibilitaria fer front al gran repte d'ajudar a definir una nova estratègia metropolitana (IERMB, 2009, 2014, 2015).

La constitució de la nova institució 'Àrea Metropolitana de Barcelona' l'any 2011 obria noves oportunitats de desplegar estratègies metropolitanes de conjunt que anirien més enllà de la, per altra banda, complexa gestió de competències com la del transport i la mobilitat o l'aigua. L'IERMB actuaria com a instrument central en la definició de la nova estratègia metropolitana.

I és així com sorgiria la possibilitat de reunir en un mateix Institut aproximacions territorials de caràcter econòmic, social i ecològic que es poguessin plantejar afrontar grans reptes permanents, com el de la sostenibilitat, o sobrevinguts, com el derivat de la Gran Recessió que simultàniament s'estava desencadenant i amb una especial virulència.

El grup de recerca en economia urbana que venia treballant en el marc del Departament d'Eco-

nomia Aplicada de la UAB havia desplegat des de principis dels anys noranta una intensa activitat docent i investigadora que s'havia vinculat al desplegament de noves estratègies territorials de l'Ajuntament de Barcelona, singularment amb el Gabinet Tècnic de Programació. Fruit d'aquesta vinculació es van desenvolupar metodologies relacionades, entre d'altres, amb la dinàmica econòmica i espacial metropolitana i, de manera especial, amb l'economia del coneixement i la teoria de les xarxes de ciutat. I aquests estudis s'incorporarien a partir de 2009 en la nova etapa de l'IERMB.

L'estratègia de recerca d'aquesta nova etapa de l'IERMB recuperava temes tan arrelats a la història com la delimitació del àrea metropolitana de Barcelona o l'estudi dels factors territorials de competitivitat. I s'adreçava en el nou context de crisi econòmica a abordar problemes tan centrals com els relacionats amb la dinàmica de la destrucció d'ocupació en els diferents àmbits metropolitans o la superior resiliència de determinades àrees o activitats. Però aquests temes exigien incorporar els avenços teòrics i metodològics que estaven apareixent en el panorama internacional de la recerca en ciència regional. Em refereixo a la teoria del districte industrial marshallià, la teoria de les xarxes de ciutats o la visió megaregional que impulsaven autors com Becattini (2015), Camagni (2016) i Florida *et al.* (2008), respectivament.

La UAB (Departament d'Economia Aplicada) i, en l'última etapa, l'IERMB (que va assumir projectes com un ESPON relacionat amb la metròpoli de Barcelona (Camagni i Capello, 2011; Trullén, 2011), disposaven d'una intensa i dilatada relació amb alguns dels artífexs de les noves teories, en particular amb els professors Giacomo Becattini i Roberto Camagni. I el programa de recerca de l'Institut podia anar encara més enllà a l'aprofitar una trajectòria investigadora i d'estudis quantitius relacionada sobretot amb la mesura de les condicions de vida i el hàbits de la població gràcies a l'existència des de 1985 de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població.

Entre els grans reptes que es plantejaven les economies avançades derivades de la Gran Recessió es trobava el d'afrontar el creixement de la desigualtat (econòmica, social i territorial). I l'IERMB en la seva nova estructura disposava de la capacitat d'impulsar els estudis per a la nova estratègia metropolitana

que es basaria en una idea central: el creixement inclúsiu. Per afrontar la crisi econòmica calia dotar-se d'una nova visió metropolitana en què la lluita contra la desocupació i els desequilibris socials i ambientals seria fonamental.

2. La sostenibilitat econòmica, social i ambiental en un nou programa de recerca

Els estudis sobre desenvolupament urbà sostenible centren l'estratègia investigadora de la nova etapa de l'IERMB des de 2009. I aquesta visió exigia adoptar una aproximació interdisciplinària de la recerca regional, urbana i metropolitana (IERMB, 2014, 2015).

De fet, els estudis regionals des del seu origen no només es caracteritzaven per la integració de l'espai en l'anàlisi econòmica i social sinó també per l'exigència d'un enfoc interdisciplinari. Walter Isard sintetitzava aquesta posició l'any 1950 a Chicago, com a Chairman del Meeting fundacional per constituir un comitè d'estudis econòmics regionals dins del Social Science Research Council quan afirmava la necessitat d'adoptar:

- a) una aproximació interdisciplinària;
- b) nous conceptes i tècniques que relacionessin cada regió amb les altres regions i amb la nació com a marcs per fer projeccions regionals consistents;
- c) i la d'incrementar la oferta de dades disponibles (Isard, 2003, p.18)

Però el propi Isard, fent balanç de la trajectòria de la Ciència Regional durant la segona meitat del segle XX subratllava que no només calia definir-la pel seu caràcter interdisciplinari sinó per haver desenvolupat un nucli propi amb mètodes diferenciats (Isard, 2003, p.187).

Aquesta visió de la Ciència Regional exigiria adoptar una estratègia interdisciplinària, amb la identificació d'instruments d'anàlisi apropiats i amb la generació de bases estadístiques sòlides. Però calia adaptar l'estratègia als nous problemes i amb les noves tècniques existents a principis del segle XXI, incloent-hi la utilització d'informació satel·litària. I aquí s'inscriu la visió megaregional.

Així, es va proposar l'adopció en primer lloc d'un enfocament interdisciplinari amb un pes específic important de l'economia, i en comptes d'avançar a l'estil d'algunes universitats americanes forçant l'especialització en un sol camp de recerca, es proposa adoptar un model a l'estil d'alguns instituts del MIT que es caracteritzen pel tractament de problemes complexos a partir d'un enfocament interdisciplinari amb la presència rellevant de l'anàlisi econòmica i de les enginyeries, juntament amb la sociologia, la geografia i l'ecologia. Això permetria compondre un nou "relat metropolità, coral, divers, però integrat i complex" (IERMB, 2009, p.3 i ss).

Aquesta estratègia s'aplicaria de manera prioritària a l'estudi de la metròpoli de Barcelona, i hauria de servir directament per definir l'estratègia metropolitana. En particular es pretenia incidir en la identificació de les noves bases econòmiques i urbanístiques de Barcelona, l'àrea metropolitana i la regió metropolitana, i l'aprofundiment en el nou model de desenvolupament econòmic i social (IERMB, 2009).

En conseqüència, se'n desprèn que cal seguir com objectius específics d'estudi:

- l'anàlisi dels factors territorials de competitivitat de la metròpoli de Barcelona;
- l'estudi de la sostenibilitat econòmica, social i ambiental del seu model de desenvolupament;
- l'estudi de les bases industrials i de l'economia del coneixement;
- la difusió de les TICs;
- i les anàlisis de la interdependència basades en la teoria de les xarxes de ciutats.

La metròpoli de Barcelona es proposa com a objecte d'anàlisi per il·lustrar noves formes avançades de civilització en la societat contemporània: metròpoli innovadora, metròpoli creativa, metròpoli policèntrica i metròpoli sostenible.

També es proposa facilitar l'estudi comparat amb d'altres realitats urbanes, mercats de treball locals, clústers i districtes industrials, mirant d'ésser en alguns d'aquests ítems líders europeus en la quantificació, delimitació territorial i generació de mapes.

3. Definint les megaregions

El desenvolupament de les recerques que utilitzen la noció de megaregió a l'IERMB es fa en el context del desplegament del nou Pla Global d'Activitats aprovat l'any 2009. La creació a l'IERMB d'un nou Departament de Sostenibilitat i Estudis Satel·litaris obriria la possibilitat de completar tant temàticament, com instrumentalment, aquests àmbits de recerca (Marull *et al.*, 2013).

Aquest eixamplament del àmbit temàtic se situa en dates properes a la publicació de diferents treballs relacionats amb el concepte de megaregió i amb l'ús d'informació satel·litària amb la finalitat d'identificar a escala global les xarxes de ciutats i metròpolis de gran dimensió (Florida *et al.*, 2008; Ross, 2009).

El desenvolupament d'aquesta literatura serà important en els anys successius. Els estudis a escala europea que s'impulsen a l'IERMB sobre dinàmica megaregional adreçats inicialment a identificar xarxes de ciutats i de metròpolis relacionades amb la metròpoli de Barcelona a efectes de calibrar la importància de millorar l'oferta de transport ferroviari (Tren Alta Velocitat-Eix Mediterrani, Estació de La Sagrera) i també de quantificar les emissions de gasos d'efecte hivernacle (IERMB, 2010; IERMB, 2012), seran pioners.

Cal destacar que el desenvolupament de les recerques relacionades amb la nova noció de megaregió

serà una derivada de la necessitat d'impulsar polítiques metropolitanes relacionades amb la nova estratègia de creixement inclusiu per a l'àrea metropolitana de Barcelona, i d'una manera molt especial en la temàtica relacionada amb l'eficiència energètica. Nogensmenys, els estudis sobre xarxes de ciutats disposaven ja d'una llarga trajectòria i també la seva aplicació a l'àmbit de la metròpoli de Barcelona (Boix, 2004; Boix i Trullén, 2007)

A efectes de comprendre els orígens del programa de recerca de l'IERMB relacionat amb megaregions, cal assenyalar com a referència fonamental els estudis de Richard Florida publicats l'any 2008. La noció proposada utilitzava informació satel·litària inicialment prevista per objectius fonamentalment meteorològics i s'inscrivía en l'anàlisi de les xarxes de ciutats i del procés de globalització (Florida *et al.*, 2008).

Per Florida les megaregions serien conjunts integrats de ciutats i els seus entorns en l'àmbit dels quals el treball i el capital poden ser re-localitzats amb costos molt baixos. Les megaregions exigien una gran dimensió econòmica i integrarien xarxes de ciutats d'una gran dimensió poblacional. Sobre aquesta definició de megaregió i utilitzant els mateixos criteris d'intensitat lumínica i de dimensió econòmica i poblacional es van desenvolupar els treballs aplicats sobre la xarxa de ciutats europea en què s'inscriurà i es delimitarà la megaregió de Barcelona-Lió.

Cal destacar també la utilització de la sèrie d'imatges produïdes pel sensor del satèl·lit DMSP-OLS i distribuïdes pel National Geophysical Data Centre del NOAA dels EUA. La utilització de les mateixes fonts d'informació i dels mateixos criteris metodològics permetria facilitar la comparació de la megaregió de Barcelona-Lió amb altres megaregions europees. De fet, amb l'ampliació d'aquesta megaregió es conforma la gran megaregió del sud-oest d'Europa amb metròpolis mediterrànies de França i Espanya com Alacant, València, Barcelona, Lió i Tolosa de Llenguadoc.

4. El territori com a subjecte coral i l'anàlisi megaregional

La utilització de la noció de megaregió i de les tècniques a ella associades s'ha entès en el programa de recerca de l'IERMB com una interpretació útil però complementària respecte al nucli central econòmic-territorial relacionat amb l'estudi dels factors territorials de competitivitat, els districtes industrials, l'economia del coneixement i les xarxes de ciutats.

De fet, l'aproximació megaregional ha despertat també un seguit de reflexions crítiques que apunten tant al baix grau de consens en la seva definició com a les limitacions d'una metodologia que tendeix a excloure el temps històric (Schafraan, 2015). Per altra banda, la utilitat del concepte i els resultats de la seva aplicació sobre determinats fenòmens urbans de gran escala són indiscuti-

bles. Els avantatges dels nous instruments d'anàlisi territorial relacionats amb l'enfocament megaregional s'adrecen tant a identificar qüestions infraestructurals tipus xarxa de trens d'alta velocitat (Ross i Woo, 2009) com a ajudar a la planificació urbana de gran escala en general (Ross i Doyle, 2009) i a l'estudi de la sostenibilitat ambiental. L'aproximació megaregional s'expandiria en paral·lel amb la intensificació de la globalització. Però aquesta perspectiva tendria a ésser molt limitada en termes d'una anàlisi territorial que es vulgui plantejar comprendre les claus del procés de globalització, sobretot des d'una perspectiva econòmica i social. I precisament en aquests darrers anys s'ha produït un interessant debat entre destacats economistes que posa l'èmfasi en la necessitat de construir una anàlisi que parteixi del territori vist ja no a vol d'ocell o des de les gran distància satel·litària, sinó tot el contrari, en el sentit d'interpretar-la en clau social.

Voldria centrar l'atenció en dos recents treballs que aborden el desenvolupament urbà en clau de sostenibilitat i ho fan partint de tradicions alternatives, de base regional en el sentit d'Isard, però construint un pont sòlid entre les dues. Em refereixo al llibre 'La coscienza dei luoghi. Il territorio come soggetto corale' de Becattini (2015) i a un estudi publicat per Camagni (2016) titulat 'Towards Creativity-Oriented Innovation Policies Based on a Hermeneutic Approach to the Knowledge-Space Nexus'. L'un és destacat cap de fila de l'escola neomarthalliana del districte industrial; l'altre, destacat economista urbà de l'economia regional i urbana evolucionista del GREMI (Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs). Tots dos han estat implicats en el procés de reflexió econòmica i territorial de Barcelona, i amb incidència en el Departament d'Economia Aplicada de la UAB i en l'IERMB. Es tracta de treballs que vénen a incidir sobre una percepció comuna a la de l'aproximació megaregional però perfectament complementària amb la mateixa: ens trobem davant d'un canvi profund en l'economia i en el territori de tot del planeta i necessitem un nou paradigma capaç d'interpretar la nova realitat econòmica i territorial.

Destacaré del treball de Becattini la interpretació del territori en clau coral (Becattini, 2015) i de Camagni el caràcter cognitiu de la ciutat en clau de capital territorial (Camagni, 2016). Tots dos coincideixen en una conclusió: la dimensió urbana per si mateixa no explica la dinàmica econòmica. I si això és així, la unitat d'anàlisi no ha d'ésser ni el sector ni l'acumulació de xarxes de ciutats. Es posa l'accent en el territori com a subjecte coral i en la pròpia 'consciència del lloc'.

En un nou paradigma econòmic que orienti una nova societat, cal deixar enrere la visió de l'home econòmic com un Robinson Crusoe que ha de sobreviure —en una illa aïllada— a un naufragi. Becattini proposa assimilar l'home representatiu del segle XXI no a l'home aïllat, sinó a l'home que conviu en societat en un entorn social i territorial fràgil que cal preservar. El nou paradigma necessita, seguint la terminologia de Khun (1962) exemples canònics adaptats a la nova realitat. Estaríem en una nova revolució científica que hauria de donar resposta a les noves realitats

econòmiques i socials, i que necessita nous models interpretatius. I Becattini proposa substituir com a cas canònic el vell Robinson Crusoe per un nou home representatiu: un pescador que viu en un territori al voltant d'un llac. Aquest pescador està afectat per una restricció: la necessitat de preservar a llarg termini la capacitat de pesca del conjunt del llac. Caldrà que aquest home representatiu actuï amb uns criteris que preservin el potencial de pesca del llac, i això exigirà una educació apropiada d'ell i del conjunt dels habitants d'aquest espai. El problema que es planteja no és el de Robinson Crusoe, deixar de pescar avui per fabricar arts de pesca que permetin pescar més demà, seguint l'exemple canònic de Dennis Robertson. El problema no serà incrementar el nombre de pescadors o eixamplar la flotilla; serà garantir la sostenibilitat econòmica, social i ambiental del model.

L'anàlisi megaregional cal que es planteji en relació amb aquest nou paradigma. No es pot aïllar d'aquesta tendència analítica que demana recuperar el caràcter històric, és a dir, social del procés de creixement. Cal integrar-la en una estructura conceptual molt més àmplia, capaç d'incloure en el nucli del paradigma la ciutat entesa com a comunitat, la coralitat becattiniana i el capital relacional en un sentit ampli. Però pot aportar a la diagnosi territorial noves perspectives de gran valor, singularment en l'estudi de les grans infraestructures de transport i de comunicacions, i en el camp ambiental, ajudant així a la planificació a escala gran. I en especial en un context territorial dominat per la gran expansió metropolitana i l'articulació de grans megaregions a Europa, als Estats Units d'Amèrica i a Xina.

5. El canvi d'escala de les metròpolis cap als grans espais megaregionals i les seves conseqüències

I precisament l'enfocament megaregional ha permès identificar un nou salt d'escala en algunes de les grans metròpolis contemporànies. Aquestes metròpolis no es caracteritzen per ser conjunts de ciutats creixentment conurbades sinó perquè la seva dinàmica està relacionada amb un gran increment de la capacitat d'atracció del seu nucli central i una disminució de la seva capacitat d'absorció.

D'aquesta manera les metròpolis es van expandint en el seu entorn i, en alguns casos, van absorbint diferents nodes urbans situats en la seva perifèria i van incrementant la seva capacitat d'interacció amb altres metròpolis relativament més allunyades.

S'assisteix així a un doble impuls cap al creixement metropolitana. S'intensifiquen les interaccions amb la xarxa de ciutats propera i al mateix temps, al fer-se més atractiva la metròpoli conjunta s'incrementa la interacció amb altres metròpolis més allunyades. Aquest doble canvi d'escala planteja nous reptes a les polítiques territorials, singularment els derivats de les conseqüències

sobre la sostenibilitat econòmica, social i ambiental, per no entrar en el gran repte que planteja la seva governança. En tot cas s'assisteix a l'ampliació de la unitat d'anàlisi dels estudis urbans, des de la metròpoli canònica a la xarxa de ciutats i, finalment, a la megaregió (Trullén *et al.*, 2013).

Aquests nous impulsos al creixement metropolitana en clau megaregional vénen a incidir sobre un canvi d'escala previ que, en la cas de la metròpoli de Barcelona, i gràcies als estudis quantitius sobre l'abast del mercat de treball es va configurar entre mitjans dels anys vuitanta i el canvi de segle. Es donaria doncs un gran salt d'escala que s'afegiria a les grans transformacions experimentades per la metròpoli de Barcelona des de l'entrada a les institucions europees i la nominació per als Jocs Olímpics l'any 1985 i fins l'any 2008, any d'inici de la crisi econòmica que es va patir amb gran intensitat a Barcelona entre 2009 i 2014.

En els estudis del projecte ESPON per a l'arc llatí s'adoptaria un àmbit territorial d'estudi molt ampli que superava clarament l'àmbit metropolitana i que abastaria un territori que inclouria les metròpolis mediterrànies de França, Itàlia i Espanya, posant l'èmfasi en la necessitat d'impulsar els corredors entre metròpolis a partir de la millora de les infraestructures de transport i també amb l'impuls de plataformes de coneixement (Camagni i Capello, 2011).

I aquests estudis es plantegen nous reptes per al desenvolupament d'aquests nous grans espais metropolitanos o megaregionals. D'acord amb Jacques Robert "cities and urban Systems will be confronted by a number of challenges during the coming decades. Some will be the results of trend continuation, others will be generated by the emergence of exogenous factors and new global priorities, especially those related to climate change" (Robert, 2011, p.25).

6. L'estratègia de creixement inclusiu i les polítiques metropolitanes i megaregionals

La relació entre desigualtat i creixement econòmic ha esdevingut en els darrers anys una qüestió central en l'anàlisi política, econòmica i social. La visió tradicional a la Kuznets situava el debat en clau de model de desenvolupament econòmic en unes coordenades que si bé preveïen una tendència a l'increment de les desigualtats en etapes inicials del procés de creixement econòmic, arribats a un determinat nivell de renda la tendència canviaria de signe per anar progressivament cap a una superior igualtat en la distribució. Els treballs de Thomas Piketty han demostrat que contra aquesta hipòtesi de Kuznets, la realitat anava en direcció contrària, demostrant que lluny de mitigar-se la desigualtat a les economies contemporànies (EUA inclòs) presentava una accentuació.

Les ciutats no poden estar al marge d'aquesta qüestió. S'han de veure com a actors destacats d'estratègies de creixement alternatives que posin l'accent en la correcció de la desigualtat, especialment tot abordant models de creixement de naturalesa in-

clusiva que, actuant sobre la manera de créixer, comportin una millora en el nivell i un canvi en la tendència de la desigualtat (Trullén i Galletto, 2014; Trullén *et al.*, 2014).

El programa de recerca de l'IERMB s'ha adreçat precisament cap a la identificació de les bases d'un model de creixement inclusiu a escala urbana i metropolitana capaç de revertir la tendència a la desigualtat (IERMB, 2014, 2015).

Així, en els successius estudis de l'IERMB, començant per el primer Anuari Metropolità de 2011 fins al anuari de 2015 s'ha adreçat el focus cap a la identificació del problema, utilitzant d'una manera sistemàtica l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població que s'està realitzant quinquennalment des de l'any 1985.

Barcelona havia aconseguit gràcies a potents polítiques econòmiques urbanes i metropolitanes avançar cap a un model de creixement que comportava una gran expansió de l'ocupació (en tendència), la qual cosa permetia disminuir el nivell de desigualtat en la distribució de la renda, mesurada en termes de renda familiar disponible, i a través de l'índex de Gini. En els darrers anys, coincidint amb una intensificació del procés de globalització i amb el desencadenament de la crisi econòmica i de polítiques econòmiques conservadores, s'assisteix a una inversió d'aquesta tendència.

Caldria orientar la política econòmica urbana i metropolitana, precisament, cap al seguiment d'objectius de creixement inclusiu, que incidissin en diferents polítiques amb guanys de productivitat que permetessin millorar la competitivitat exterior i, al mateix temps, disminuir la desigualtat. També caldria adreçar les polítiques territorials cap al creixement econòmic, però no amb polítiques de creixement basades en devaluacions competitives, sinó al contrari, cap a polítiques de creixement basades en el creixement de la productivitat. I la gestió urbana ja va demostrar a les crisis del 77-84 i del 92-95 que podia ésser eficaç en la consecució de creixement compatible amb millores en la distribució de la renda.

El repte de les polítiques urbanes (metropolitanes i megaregionals) consisteix en incidir sobre la generació d'externalitats que puguin fer créixer la productivitat agregada de l'economia, fent que el resultat final comporti millores en el nivell d'ocupació i també en el nivell salarial.

Des de la perspectiva megaregional aquests objectius de les noves polítiques urbanes haurien d'incidir especialment en dos camps vinculats entre si de gran importància: la millora de la connectivitat entre els nodes de les xarxes que componen les megaregions (xarxes de transport regionals i metropolitanes) i la lluita contra el sprawl urbà i les emissions de gasos d'efecte hivernacle.

Una estratègia metropolitana i megaregional hauria així de fer possible el creixement econòmic inclusiu i la sostenibilitat ambiental. Lluitar contra el gegantisme urbà comportarà posar l'èmfasi en el caràcter social dels nodes que componen les xarxes de ciutats. Aquestes ciutats han de preservar la seva "personalitat urbana, típica de cada civilització" Osterhammel (2015, p.352).

BIBLIOGRAFIA

BECATTINI, G. (2015) "La coscienza dei Luoghi. Il territorio come soggetto corale". Presentazione di Alberto Magnaghi, Donzelli Editore, Roma.

BOIX, R. (2004) "Redes de ciudades y externalidades". Universitat Autònoma de Barcelona.

BOIX, R.; TRULLEN, J. (2007) "Knowledge, networks of cities and Growth in regional urban Systems". *Papers in Regional Science* (86) 4, 551-574.

CAMAGNI, R.; CAPELLO, R. (editors) (2011) "Spatial Scenarios in a Global Perspective. Europe and the Latin Arc Countries". Edward Elgar, Cheltenham, UK.

CAMAGNI, R. (2016) "Towards Creativity-Oriented Innovation Policies Based on a Hermeneutic Approach to the Knowledge-Space Nexus". Cusinato, A.; Philippopoulos-Mihalopoulos, A. (editors). "Knowledge-creating Milieus in Europe. Firms, Cities, Territories". Springer, 341-359.

FLORIDA, R.; GULDEN, T.; MELLANDER, C. (2008) "The rise of the mega-regions". *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 1, 439-457.

IERMB (2009) "Pla Global d'Activitats abril 2009". Informe.

IERMB (2010) "Conseqüències econòmiques i territorials de l'Estació de La Sagrera". Informe.

IERMB (2012) "Per afrontar la crisi: la metròpoli de Barcelona". Anuari Metropolità de Barcelona 2011.

IERMB (2014) "La metròpoli de Barcelona i el model de creixement inclusiu". Anuari Metropolità de Barcelona 2013.

IERMB (2015) "Creixement Inclusiu: el gran repte estratègic Metropolità". Anuari Metropolità de Barcelona 2014.

ISARD, W. (2003) "History of Regional Science and the Regional Science Association International". Springer, Berlin-Heidelberg.

KUHN, T.S. (1962) "La estructura de las revoluciones científicas". Fondo de Cultura Económica, México, 1975.

MARULL, J.; GALLETTO, V.; DOMENE, E.; TRULLÉN, J. (2013) "Emerging megaregions: a new spatial scale to explore urban sustainability". *Land Use Policy* 34, 353-366.

OSTERHAMMEL, J. (2015) "La transformación del mundo. Una historia del siglo XIX". Traducción castellana de García, G. Crítica, Barcelona, noviembre 2015, p. 352.

ROBERT, J. (2011) "Driving forces of change and thematic scenarios for European regions". Camagni, R.; Capello, R. (editors) (2011) "Spatial Scenarios in a Global Perspective. Europe and the Latin Arc Countries". Edward Elgar, Cheltenham, UK.

ROSS, C. (editor) (2009) "Megaregions. Planning for Global Competitiveness". Foreword by Richard Florida, Washington.

ROSS, C.; DOYLE, J.L.H. (2009) "The Megaregion and the Future of American Planning". Ross, C. (editor) "Megaregions. Planning for Global Competitiveness". Washington, pp 280-288.

ROSS, C.; WOO, M. (2009) "Identifying Megaregions in the United States: Implications for Infrastructure Investment". Ross, C. (editor) "Megaregions. Planning for Global Competitiveness". Washington, pp 53-82.

SCHAFFRAN, A. (2015) "Beyond globalization: a historical urban development approach to understanding megaregions". Harrison, J.; Hoyler, M. (editors) (2015) "Megaregions. Globalization's New Urban Form?". Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp 75-96.

TRULLÉN, J. (2011) "Policy Scenarios for the Province of Barcelona". Camagni, R.; Capello, R. (editors) (2011) "Spatial Scenarios in a Global Perspective. Europe and the Latin Arc Countries". Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp 186-203.

TRULLÉN, J.; BOIX, R.; GALLETTO, V. (2013) "An insight on the unit of analysis in urban research" Kresl, P.K.; Sobrino, J. (2013) "Handbook of Research Methods and Applications in Urban Economics". Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp 235-269.

TRULLÉN, J.; GALLETTO, V.; PORCEL, S. (2014) "Measuring local well-being at metropolitan level: the case of the metropolitan area of Barcelona" a OECD Workshop "How's Life in your region? Measuring Regional and Local Well-being for Policy Making", 23 January 2014, OECD, Paris.

TRULLÉN, J.; GALLETTO, V. (2014) "Inclusive Growth and Urban Policies: the case of Barcelona" a OECD/Ford Foundation, NY, February.